

UDK 272-732.2Franciscus, papa(044.6)
502/504:272-43
10.53745/bs.94.4.1
Primljeno: 31. 7. 2024.
Prihvaćeno: 11. 11. 2024.
Stručni rad

KLIMATSKE PROMJENE I SOCIOEKOLOŠKA TRANSFORMACIJA U SVJETLU SOCIJALNOG NAUKA CRKVE DOPRINOS PAPE FRANJE CJELOVITOJ EKOLOGIJI I GLOBALNOJ SOLIDARNOSTI

Dalibor MILAS

Katolički teološki fakultet Sveučilišta u Grazu
Heinrichstraße 78, AT – 8010 Graz
dalibor.milas@gmail.com

Sažetak

Suvremeno doba suočeno je s brojnim složenim društvenim i ekološkim izazovima, poput fundamentalizama, krize demokracije, socijalne nepravde, izumiranja vrsta, klimatskih promjena, nedostatka pitke vode i gubitka plodnih zemljišta. Oslanjajući se na svoj socijalni nauk, Katolička Crkva može pružiti značajan doprinos u suočavanju s tim izazovima. Papa Franjo u enciklici *Laudato si'* i apostolskoj pobudnici *Laudate Deum* naglašava važnost integrirane ekološke obnove i globalne pravde. Socijalni nauk Crkve promovira solidarnost, opće dobro i zaštitu okoliša te se bori protiv nepravda i zagovara pravedne odnose. Suradujući s drugim vjerskim zajednicama i angažirajući se u lokalnoj zajednici, Crkva kao globalni akter može pridonijeti održivom razvoju i zaštiti prirodnih resursa.

Ključne riječi: klimatske promjene, socijalni nauk Crkve, papa Franjo, održivi razvoj, globalna pravda

Uvod

Početak 21. stoljeća obilježen je kompleksnim društvenim i ekološkim izazovima kao što su fundamentalizmi, sve izraženija kriza demokracije i rastuća socijalna nepravda, izumiranje prirodnih vrsta, klimatske promjene, nedostatak pitke vode i gubitak plodnih zemljišta. Rangirati probleme po njihovoj važnosti gotovo je nemoguće zbog njihove isprepletenosti. Društvena i ekološka

kriza usko su povezane i ako se zaista želi doći do samoodrživog razvoja zbog kojeg neće ispaštati priroda, onda se ne može zaobići socioekološka transformacija gospodarstva, politike i društva.

Planetarna prekoračenja granica fundamentalno ugrožavaju životne osnove svih živih bića prilagođenih trenutnim ekološkim uvjetima. Kao interdisciplinarno područje koje proučava odnose među organizmima i njihovim okolišem ekologija uključuje pitanja koja nadilaze klimatske promjene, poput gubitka bioraznolikosti, zagađenja i degradacije tla. Smanjenje tih prijetnji temelj je svakog kriznog upravljanja: ekologija nije sve, ali bez ekologije je sve ništa. Ako je već globalizacija probudila strahove od gubitka vlastita identiteta, klimatske nas promjene prisiljavaju da zemlju na kojoj i od koje živimo gledamo drukčijim očima – ne više iz perspektive vlastitog jezika, naroda i položaja, već iz perspektive opstanka ljudskog života. Pitanje klimatskih promjena pitanje je globalne, međugeneracijske i ekološke pravednosti.¹

Sve očitiji utjecaj klimatskih promjena predstavlja velik izazov za sve grane teologije jer one trebaju čitati znakove vremena i preuzeti odgovornost za ovo doba. Od njih se traži reflektirati i kritički pratiti procese i potrebna rješenja, bilo kroz socijalnoetičko traženje putova za transformaciju društava, kroz religijsko-pedagoška razmišljanja o obrazovanju za održivi razvoj ili kroz kontekstualnu nadogradnju traktata o stvaranju i ostale slične pristupe.

Cilj ovog rada jest istražiti i analizirati doprinos Katoličke Crkve, osobito pape Franje, u suočavanju s izazovima klimatskih promjena i socioekološke transformacije. Rad se usredotočuje na temeljne principe socijalnog nauka Crkve kao što su solidarnost, opće dobro i odgovornost za stvorenje te ih povezuje s aktualnim globalnim problemima. Poseban naglasak stavljen je na integriran pristup cjelovite ekologije, koji papa Franjo promiče kroz encikliku *Laudato si'* i apostolsku pobudnicu *Laudate Deum*. Cilj je ponuditi teološko i etičko promišljanje o mogućnostima Crkve da pridonese socioekološkoj obnovi društva i planete, uz isticanje važnosti globalne solidarnosti i pravde.

1. Socijalni nauk Crkve kao izraz njezina poslanja

Društveno-karitativni angažman Crkve i promišljanje o ovoj zadaći u propovijedanju i teologiji imaju dugu povijest. Tek u kontekstu industrijalizacije i socijalnog pitanja u 19. stoljeću razvija se sustavni socijalni nauk koji je strukturi-

¹ Usp. Ante VUČKOVIĆ, *Klimatske promjene i Crkva*, u: *Crkva u svijetu*, 42 (2007.) 1, 3-6, ovdje 5.

rano analizirao te probleme i predstavljao socijalno pitanje kao pitanje pravde. Prijelomna je bila enciklika *Rerum novarum* pape Leona XIII. iz 1891. godine, koja je uzela očito osiromašenje nadničara i njihovih obitelji za polazište analize te razmatrala potrebu za pravednim odnosima među trima ključnim čimbenicima, a to su: nadničarski rad, poduzeće i država.²

Od tada se socijalni nauk Crkve kontinuirano razvija kroz središnje dokumente Katoličke Crkve. Među njima, koncilski dokumenti Drugoga vatikanskog koncila pružaju okvir za promišljanje socijalnih pitanja, ne kao isključivo socijalni dokumenti, već kroz anticipativno zadane smjernice koje odražavaju poslanje i temeljne principe Crkve. Ti principi, uključujući personalnost, solidarnost i opće dobro, koherentno su integrirani u kasnije dokumente socijalnog nauka Crkve. Osim toga, socijalni nauk Crkve obogaćuju papinske enciklike, kao i prigodne apostolske pobudnice i papinske poruke koje se fokusiraju na specifične društvene izazove i kontekste. U tom kontekstu glasovi iz svjetske Crkve – sažeti u dokumentima nacionalnih i regionalnih biskupskih konferencija – također pridonose specifičnim analizama i rješenjima koja odražavaju raznolikost kulturnih i društvenih konteksta unutar Crkve. Ekumenske izjave također imaju važnu ulogu, artikulirajući zajedničke stavove i brige kršćanskih zajednica pred globalnim izazovima.

Redovito je riječ o reflektiranju središnjih društvenih izazova određenog vremena i davanju poticaja za rješenja na temelju principa socijalnog nauka Crkve. Takva dinamika pokazuje sposobnost Katoličke Crkve da prepozna nove izazove i da prilagodi socijalni nauk u pogledu metode, ciljne skupine i odgovarajućih oblika opravdanja

2. Ekološka pitanja u socijalnom nauku Crkve: od *Populorum progressio* do *Caritas in veritate*

Ante Vučković već 2007. godine piše da ekološka problematika, za razliku od socijalne, još uvijek nije zajedničko dobro učiteljstva, teologije, pastoralnih djelatnika i vjernika. On je mišljenja da problemi održivog razvoja, socijalne pravde, gospodarstva i općenito odnosa prema prirodi i okolišu nisu u Katoličkoj Crkvi dozreli do jasnog stava.³ Krešimir Cerovac je pak stava da socijalni nauk Crkve jasno prepoznaje izazove klimatskih promjena i ugrožene prirode, ali

² Usp. Marijan VALKOVIĆ, Socijalni nauk Crkve i socijalna politika, u: *Revija za socijalnu politiku*, 1 (1994.) 3, 15-24.

³ Usp. Ante VUČKOVIĆ, Klimatske promjene i Crkva, 5.

da se spomenuti izazovi u svakodnevicu često zanemaruju te se o njima premalo govori.⁴

Pristup crkvenog učiteljstva pitanjima ekološke etike od šezdesetih godina prošlog stoljeća obilježen je proširenim razumijevanjem razvoja, koje se danas prepoznaje pod pojmom »održivost«. Prekretnica u tom smjeru bila je enciklika *Populorum progressio* iz 1967. godine. Prema spomenutoj enciklici, »razvoj« se ne smije svesti na ekonomski rast, već ga treba shvaćati cjelovito, u smislu sveobuhvatnih socijalnih, ekonomskih, kulturnih i religijskih potreba čovjeka.⁵ Razvoj se u enciklici ne smatra jednom opcijom među ostalima, već pravom svih ljudi. Pitanja ekološke etike pojavila su se u kontekstu »konzumerizma« i »pretjeranog razvoja« na globalnom sjeveru kao suuzrok siromaštva i nerazvijenosti na globalnom jugu. Vodeća maksima radikalne kritike stilova života koji troše resurse bila je prednost onoga »biti« pred onim »imati« (PP, br. 19, 49).

Godine 1971. u apostolskom pismu *Octogesima adveniens* postavljena su ekološka pitanja, pri čemu je ponovno u središtu bio aspekt globalne pravde. Čovjek je u opasnosti da »zbog svoje nepromišljene eksploatacije prirode postane žrtva 'osvete zagađenja'«⁶.

Papa Ivan Pavao II. se od početka svog pontifikata često izražavao o ekološkim pitanjima. Njegov je vodeći koncept »humana ekologija«⁷. Taj koncept stavlja ljudsko dostojanstvo u središte i povezuje ga s pojmovima kao što su »poštovanje života«, »rad kao sudjelovanje u Božjem stvaranju« te »odgovornost« kao i s teologijom stvaranja. Uvođenje tog termina u enciklici *Centesimus annus* iz 1991. bilo je, međutim, više defenzivno.⁸

Najveće priznanje u ekološkom diskursu Ivan Pavao II. dobio je svojom »Porukom za Svjetski dan mira« iz 1990. godine.⁹ Ona nosi naslov »Mir s Bogom Stvoriteljem – Mir s cijelim stvorenjem«. Ivan Pavao II. u toj poruci poziva na »ekološki svijest i solidarnost« te upozorava na »nedostatak dužnog

⁴ Usp. Krešimir CEROVAC, Energija, pravda i mir s motrišta socijalnog nauka Crkve, u: *Obnovljeni život*, 72 (2017) 4, 507-516, ovdje 511.

⁵ Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio. Enciklika o razvoju naroda* (26. III. 1967.), Zagreb, 1967., br. 6-42 (dalje: PP).

⁶ PAVAO VI., *Octogesima adveniens - Apostolsko pismo* (14. V. 1971.), br. 21 (dalje: OA).

⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Centesimus annus. Stota godina* (1. V. 1991.), Zagreb, 2001., br. 38 (dalje: CA).

⁸ Usp. Markus VOGT, Das große Ganze, u: *Herder Korrespondenz*, 2 (2020.), 18-20, ovdje 18.

⁹ Usp. Ema VESELY, Mir s Bogom Stvoriteljem – Mir s cijelim stvorenim svijetom: Papina poruka za svjetski dan mira, u: *Obnovljeni život*, 45 (1990.) 4, 284-290.

poštovanja prema prirodi« i »eksploataciju prirodnih resursa«. ¹⁰ Poruka sadrži smjernice za povezivanje ekoloških i mirovnih etičkih aspekata.

Sveobuhvatan prikaz kršćanske okolišne etike, koja povezuje teologiju stvaranja s etikom prirode i tehnologije, nalazi se u *Kompendiju socijalnog nauka Crkve*, koji je 2004. godine objavilo Papinsko vijeće »Iustitia et Pax«. ¹¹ To djelo posvećuje ekološkim pitanjima posebno poglavlje – Poglavlje 10. U središtu *Kompendija socijalnog nauka Crkve* nalazi se pojam »solidarnog humanizma« (usp. br. 1 – 19), od kojeg ekološko poglavlje dobiva svoju socijalno-ekološko-humanističku orijentaciju. Posebno je naglašena misao o općem dobru u smislu univerzalne namjene dobara, čime se opravdava i ekološka odgovornost (usp. br. 466 – 471). Iz toga *Kompendiji socijalnog nauka Crkve* izvodi »pravo na sigurnu i zdravu prirodnu okolinu« i zahtijeva snažniju pravnu zaštitu okoliša (usp. br. 468). Globalna ekološka kriza također je detaljno opisana (usp. br. 461 – 465) te je istaknuto značenje biološke raznolikosti, posebno u šumama (usp. br. 466). Iz ekološke ekonomije preuzeti su koncepti kružne ekonomije i internalizacije eksternih troškova (usp. br. 470). Klima se ističe kao dobro koje treba štiti (usp. br. 470). Konačno, odnos domorodačkih naroda prema njihovoj zemlji i resursima označen je kao »temeljni izraz njihovog identiteta« i preporučuje se posebnoj pozornosti (usp. br. 471). Posebno je naglašena nova i temeljita rasprava o zelenoj genetici, odnosno njezinoj primjeni u biljnom i životinjskom svijetu u poljoprivredi (usp. br. 472 – 480).

Papa Benedikt XVI. nastavlja se na ekološku mirovnu poruku Ivana Pavla II. iz 1990. godine u svojoj »Poruci za mir 2010.« pod naslovom »Ako želiš mir, čuvaj stvorenje«. Da bi se postigao mir među ljudima i narodima, potrebno je uspostaviti mir s prirodom kao Božjim darom čovjeku, ističe papa Benedikt XVI. u petnaest točaka. Ta je njegova poruka više od ekologije. Ona teološki poziva na obnovu saveza između čovjeka i prirode. ¹²

Enciklika *Caritas in veritate* iz 2009. godine posvećuje pet snažnih odlomaka temi odgovornosti za stvaranje. ¹³ U njima se proteže širok raspon od temeljnih razmišljanja o »gramatici stvaranja« (CV 48) kao izrazu plana ljubavi i istine, do potrebe za novim savezom između čovjeka i okoliša radi zaštite

¹⁰ *Isto*, 288-289.

¹¹ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005.

¹² Usp. Niko IKIĆ, Teologija mira i kultura dijaloga u papinskim porukama za Svjetski dan mira, u: *Crkva u svijetu*, 53 (2018.) 4, 672-706, ovdje 686.

¹³ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate - Ljubav u istini*, Zagreb, 2010., br. 48 – 52 (dalje: CV).

čovjeka od samouništenja.¹⁴ Međutim, postoje i uočljive praznine. Enciklika šuti primjerice o klimatskim promjenama.¹⁵ Čak se ni sam termin ne spominje, iako je već 2009. godine bilo očito da se u klimatskim promjenama ekološki problemi manifestiraju u svojoj složenosti i dramatičnosti. Također se dosljedno izbjegava pojam »održivosti«.¹⁶ Nedostaje upravo ono što bi se od enciklike očekivalo: smještanje novih izazova na razinu konceptualnog razvoja socijalnog nauka Crkve. Te se praznine u crkvenoj komunikaciji često previđaju, dok se nekoliko moralno snažnih citata iz enciklike koristi za prikrivanje postojećih razlika.

3. Papa Franjo i ekološka obnova

3.1. »Laudato si'« – enciklika o brizi za zajednički dom

Nakon proširenja razvojne politike šezdesetih godina prošlog stoljeća socijalni nauk Crkve proširen je i na ekološka pitanja. Enciklika *Laudato si'* predstavlja novo poglavlje u razvoju socijalnog nauka Crkve.

Godine 2015. papa Franjo objavio je tu encikliku u kojoj se bavi hitnim pitanjima klimatskih promjena, onečišćenja okoliša i socijalne podjele. Tekst, nastao u intenzivnom dijalogu s ekološkim znanostima, poziva na »kulturnu revoluciju« kako bi se zaustavilo uništavanje naše civilizacije uzrokovano nekontroliranom eksploatacijom planetarnih resursa.¹⁷ Po mišljenju pape Franje, problemi se moraju tretirati u njihovoj složenoj povezanosti, a ne izolirano.

Enciklika s razlogom nosi podnaslov »O brizi za zajednički dom«, odnoseći se na svjetsku zajednicu jednako kao i na okoliš. Papinsko pismo nudi alternativan pristup spomenutim političkim trendovima. Zagovara ekološki pristup koji mora »uključiti pitanje pravednosti u rasprave o okolišu kako bi se čuo vapaj siromašnih jednako kao i vapaj Zemlje« (LS 49).

U petom poglavlju razvija neke smjernice za djelovanje i usmjerenje i poziva na dijalog usmjeren na dobrobit svih ljudi, a posebno siromašnih. Poziva na dijalog između politike i ekonomije za ljudski razvoj. Prvi put je složeno područje ekoloških izazova temeljito obrađeno na razini papinskog učiteljstva. Glavna nit vodilja jest postulat integralne, odnosno »cjelovite ekologije«

¹⁴ Usp. Luka TOMAŠEVIĆ – Ana BEGIĆ, Enciklika 'Caritas in veritate' – Ljubav u istini, u: *Služba Božja*, 50 (2010.) 2, 161-183.

¹⁵ Usp. Johannes WALLACHER, Entwicklungsverträgliche Klimapolitik: Maßstäbe einer gerechten Globalisierung, u: *Herder Korrespondenz*, 11 (2009.), 574-579, ovdje 575.

¹⁶ Usp. *Isto*.

¹⁷ Usp. FRANJO, *Laudato si': enciklika o brizi za zajednički dom*, Zagreb, 2020., br. 114 (dalje: LS).

(LS 137 – 162). Papa Franjo naglašava da se »više ne može govoriti o održivom razvoju bez međugeneracijske solidarnosti. Cjelovita ekologija posjeduje tu široku viziju« (LS 159), bez koje bi ekološki pristupi bili nedostatni.

Laudato si' prvi put dosljedno stavlja koncept razvoja pod zahtjev sveobuhvatne ekološke obnove koja prožima sva područja djelovanja. Bez takve obnove, globalna i međugeneracijska pravda, kao ni tehnologija koja je prihvatljiva za ljude, danas nisu zamislive (usp. LS 159). Enciklika u svojim središnjim premisama naglašava da je vrijeme ključno: ekološki kapaciteti su uglavnom iscrpljeni. Za bezbroj ljudi to su egzistencijalna pitanja opstanka. Postoji temeljna povezanost između okolišnih pitanja i pitanja pravde jer se globalna i međugeneracijska pravda ne mogu postići bez zaštite okoliša (usp. LS 139). Istodobno zaštita okoliša mora polaziti od legitimnih interesa siromašnih. Stjepan Radić se u svojoj analizi enciklike *Laudato si'* oslanja na filozofsku misao Platona i Sokrata, naglašavajući da »pravednost nije tek konstrukt slabijih ili pravo jačeg, nego postoji po naravi stvari usporedno s ljudskim odnosima«¹⁸. Slušanje kri-ka stvorenja i siromašnih te odgovaranje odgovornom praksom, neposredna je vjerska praksa i neizbježna zadaća Crkve danas (usp. LS 141 – 142).

Kako bi se riješila ekološka kriza, potrebno je suočiti se s neugodnim pitanjima moći, korupcije i sustavnih pogrešaka. Kršćanska tradicija antropocentrizma mora se preispitati i tako diferencirati da se prizna intrinzična vrijednost stvorenja i egzistencijalna povezanost svih bića (usp. LS 115 – 121). Svaka osoba pozvana je na tzv. ekološko obraćenje (usp. LS 216 – 221), koje uključuje radikalnu promjenu životnog i ekonomskog stila te »kulturnu revoluciju« (LS 114).

Enciklika *Laudato si'* konačno je integrirala ekološko pitanje u socijalni nauk Crkve na temelju normativno bogatog i sveobuhvatnog pojma »cjelovite ekologije« (usp. LS 137-162). Koncept zahtijeva dodatna pojašnjenja, ali uživa veliku privlačnost i mogućnost konkretne primjene u svakodnevi.

3.2. *Laudate Deum* – apostolska pobudnica o klimatskoj krizi

3.2.1. Struktura i sadržaj dokumenta

Osam godina nakon značajne socijalne i ekološke enciklike *Laudato si'* papa Franjo objavio je 4. listopada 2023. godine apostolsku pobudnicu *Laudate Deum*, koja se može shvatiti kao nastavak tog teksta. Franjo ponovno apelira na

¹⁸ Stjepan RADIĆ, *Laudato si'* i pravednost: pokušaj nacrtanja jedne socijalno-ekološke raspodjele dobara, u: *Diacovensia*, 24 (2016.) 1, 45-64, ovdje 48.

čovječanstvo da se angažira protiv klimatskih promjena. Iako je taj dokument općenito vrlo uvjerljiv, ima i manjih slabosti. U nastavku će biti predstavljena struktura kao i ključne poruke toga apostolskog pisma, s posebnim naglaskom na dva značajna aspekta.

Laudate Deum sadrži 73 stavke i temelji se na tri glavna izvora: klimatskim znanostima, *Laudato si'* i *Fratelli tutti*. Prema tome je strukturirana argumentacija: 1) promatranje i prepoznavanje činjenica, 2) prosudba u svjetlu paradigme integralne ekologije i 3) djelovanje u korist globalne solidarnosti kao programa preživljavanja za ljudsku obitelj. Uvod jasno stavlja do znanja da *Laudato si'* ostaje temeljni tekst (daleko najčešće citirani izvor) te da ga treba dodatno pojasniti i dopuniti, ovdje s fokusom na klimatsku krizu. Međutim, duboka zabrinutost izražena 2015. godine dodatno se povećala jer politički odgovori na krizu uglavnom izostaju, »dok svijet koji nas okružuje propada i možda je pred velikim preokretom«¹⁹.

Prvo poglavlje sažima stanje istraživanja globalne klimatske krize i naglašava da više ne može biti sumnje u njezine uzroke koje je prouzročio čovjek (usp. LD 5 – 19). Već u *Laudato si'* (usp. 219 – 220, 230) Franjo je naglasio da to nije samo ekološki nego i društveni problem. Često najviše pate oni koji su najmanje pridonijeli klimatskim promjenama. Zanimljivo je da Franjo na ovom mjestu citira i Američku biskupsku konferenciju i Sinodu za Amazonu (usp. LD 3). Impresivna je jasnost jezika i jednako tako nedvosmisleno pobijanje proturječnih argumenata. Drugo poglavlje ponovno se bavi »tehnokratskom paradigmatom« kao dubljim uzrokom ekološke krize (usp. LD 20 – 33): jednostrano moćno pristupanje čovjeka prema ne-ljudskom stvorenju, potpomognuto neograničenim tehničkim mogućnostima i bez odgovarajuće etičke refleksije, vodi do neobuzdane eksploatacije i konačno ugrožava naše vlastito preživljavanje. Time Franjo ponavlja temeljnu misao svog razmišljanja koju su oblikovali Romano Guardini i Martin Heidegger, a koja je već imala središnju ulogu u *Laudato si'* (usp. LS 105, 108, 115 i 203) i *Fratelli tutti* (usp. FT 166), a ovdje je ponovno naglašena.²⁰ Drugo poglavlje uvelike se sastoji od citata iz *Laudato si'*, bez uvođenja novih elemenata. Čini se da je smisao tog poglavlja pomno analizirati stvarne uzroke klimatske krize. Franjo izričito naglašava autohtone tradicije, iako pomalo idealizirano, kao primjere za dijalog: »Zdrav okoliš također je rezultat interakcije između čovjeka i okoliša, kao što je slučaj u do-

¹⁹ FRANJO, *Laudate Deum: apostolska pobudnica o klimatskoj krizi*, Zagreb, 2024., br. 2 (dalje: LD).

²⁰ Usp. Markus VOGT, *Laudate Deum: Dringende Mahnung*, u: *Christ in der Gegenwart*, 43 (2023.), 3-4.

morodačkim kulturama i kao što se stoljećima događalo u različitim krajevima svijeta« (LD 27). Ipak, romantično idealiziranje autohtonih načina života nije korisno. S jedne strane, zajednice poput Maja uništile su svoje okoliše, tako da su već napustile svoje gradove kad su stigli španjolski konkvistadori. S druge strane, indogene tradicionalne skupine nisu nužno sposobne živjeti u harmoniji s okolišem u kontekstu barem djelomične modernizacije.

Treće poglavlje kritizira slabost međunarodne klimatske politike i istodobno se zalaže za temeljno novu organizaciju multilateralizma (usp. LD 34 – 43). Četvrto poglavlje vrlo stručno i bez zadržke sažima ključne uspjehe i neuspjehe dosadašnjih svjetskih klimatskih konferencija (usp. LD 44 – 52). Treći i četvrti dio pisma analiziraju svjetsku klimatsku politiku i prilično detaljno prate razvoj dosadašnjih ekoloških i klimatskih konferencija od 1992. godine. Franjo se zalaže za veći multilateralizam (usp. LD 34) i protivi se mišljenju da se time stvara pretjerana koncentracija moći (usp. LD 35). Zanimljiva je njegova misao o »multilateralizmu odozdo« (LD 38): angažirane osobe i skupine iz raznih zemalja trebaju se međusobno povezati kako bi izvršile pritisak na moćnike. Pokret Fridays for Future bio bi dobar primjer za to, iako ga Franjo ne spominje izričito.²¹ Ipak, pokazuje veliko razumijevanje za »akcije takozvanih 'radikaliziranih' skupina«: u stvarnosti one ispunjavaju »prazninu u društvu u cjelini, koje bi trebalo činiti zdravi 'pritisak', jer je na svakoj obitelji da razmisli kako je budućnost njihove djece ugrožena« (LD 58).

Sukladno tomu papa Franjo se u 5. poglavlju obraća 28. svjetskoj klimatskoj konferenciji u Dubaiju (COP 28 od 30. studenoga do 12. prosinca), koja bi trebala biti ključna prekretnica da se konačno donesu učinkovite mjere za zaštitu klime koje će ispunjavati tri osnovna kriterija: učinkovitost, obveznost i transparentniju kontrolu (usp. LD 59).²²

Zanimljivo je primijetiti da dijelovi tri do pet (usp. LD 34 – 60) imaju »sekularni« ton: bave se »slabošću međunarodne politike« (LD 34), »napretkom i neuspjesima klimatskih konferencija« (LD 44 – 52) i očekivanjima od klimatske konferencije u studenome/prosinu 2023. u Dubaiju (COP 28) (usp. LD 53 – 60). Razlog za ovu ekološku političku usmjerenost teksta je uvjerenje da su individualna odgovornost i odgovarajuća kulturna promjena nužni preduvjeti za potrebnu transformaciju, ali da su ključne obvezujuće političke odluke za promjenu energetske i klimatske politike (usp. LD 69). U pozadini je vjerojatno i

²¹ Usp. Gerhard KRUIP, Das Apostolische Schreiben »Laudate Deum«: die Welt um uns herum zerfällt, u: *Herder Korrespondenz*, 11 (2023.), 21-23, ovdje 22.

²² Usp. Fabian MOOS, Laudate Deum: Ohrfeige und Vision, u: *Stimmen der Zeit*, 148 (2023.) 11, 812-813, ovdje 812.

pozitivno iskustvo pape Franje s objavljivanjem *Laudato si'* 2015. godine prije Pariške klimatske konferencije, za koju mu se pripisuje značajan udio u postignutom napretku klimatskih pregovora.

Šesto i posljednje poglavlje (kao nekada u *Laudato si'*, 163 – 201) usmjereno je na specifično kršćanske izvore angažmana za klimu. Potonje se može shvatiti kao doprinos »pomirenju sa svijetom koji nas prima« (LD 69).²³ U tom duhovnom dijelu papa Franjo započinje s međureligijskim naglaskom: »Potičem braću i sestre drugih religija da učine isto, jer znamo da prava vjera ne samo da jača ljudsko srce, već preobražava cio život, mijenja osobne ciljeve i prosvjetljuje odnos s drugima kao i veze sa svim stvorenim« (LD 61).

3.2.2. Ključni aspekti i poruke apostolske pobudnice

U odnosu na *Laudato si'* papa Franjo u svojoj pobudnici stavlja dva naglaska. Prvo, primjetna je izrazito oštra osuda poricatelja klimatskih promjena, pri čemu Franjo citira aktualne relevantne izvore (IPCC) i snažno i opetovano opovrgava svako umanjivanje (usp. LD 6), ismijavanje (usp. LD 7), neinformiranost (usp. LD 8) ili prebacivanje krivnje na siromašne (usp. LD 9). Također, činjenica da određene dijagnoze zvuče »apokaliptično« (npr. u vezi s mogućom točkom bez povratka) ne smije nas spriječiti da ih ozbiljno shvatimo (usp. LD 17). Papa se izričito obraća i relativizirajućim glasovima unutar Katoličke Crkve (usp. LD 14). Važnost tih pojašnjenja ne treba podcijeniti jer je u ponekim zapadnim zemljama poricanje ili umanjivanje klimatske krize još uvijek prisutno u nekim crkvenim krugovima. Drugo, potrebno je istaknuti predloženu novu konfiguraciju multilateralizma: Franjo se zalaže za multilateralizam »odozdo« u kojem se civilni akteri globalno povezuju kako bi učinkovito vršili pritisak na moćnike u borbi protiv gladi i klimatske krize, kao dopuna postojećim političkim institucijama (usp. LD 37 – 41). U multipolarnom i sve složenijem svijetu potrebni su novi globalni mehanizmi i »novi proces donošenja odluka i legitimiranja tih odluka«, »prostori za razgovor, konzultacije, rješavanje sukoba i nadzor«, na globalnoj razini. Riječ je o očuvanju prava svih, a ne samo najmoćnijih (usp. LD 42 – 43). To se može smatrati vizionarskom idejom u *Laudate Deum*, a ujedno i porukom crkvenim akterima koji su već danas često uključeni u konzultacijske procese rješavanja globalnih problema.

Papa Franjo kao primjer spominje Ottawsku konvenciju protiv protupješачkih mina 1989. godine, koju je inicirala Isusovačka služba za izbjeglice.²⁴ Čini

²³ Usp. *Isto*.

²⁴ Usp. *Isto*, 813.

se da ovdje i izvan crkvenog okvira postoji nada za transformaciju međunarodne politike, pri čemu demokratski procesi odozdo (multilateralizam odozdo, konzultacijski procesi) znatno povećavaju pritisak na klasičnije *top-down* postupke (npr. COP 28 u Dubaiju) i tako mogu prevladati dosadašnje blokade.

Laudate Deum pridonosi tomu da enciklika *Laudato si'* objavljena 2015. godine – koja je našla široki odjek ne samo unutar Katoličke Crkve nego i među drugim kršćanskim konfesijama, religijama i znanstvenicima – postane temeljem za stvaranje ili jačanje globalnoga i religijski inspiriranoga ekološkog pokreta.

4. Katolička Crkva kao jedan od aktera socioekološke obnove u kontekstu globalnih izazova

4.1. Vizija socioekološke transformacije

Preko poruka pape Franje Katolička Crkva nudi smjernice za potrebnu socioekološku transformaciju koja nadilazi samo materijalne aspekte. Važnost ekoloških spisa i angažmana pape Franje najkonkretnije se očituje u sve glasnijim apelima za prijeko potrebnom socioekološkom transformacijom gospodarstva i društva. Ta transformacija može uspjeti ako se održivi razvoj ne ograniči samo na materijalne čimbenike nego se shvati kao cjelovita prilika i izazov za sve ljude.²⁵

Polazište za to je integrirani pristup, koji je papa Franjo već predstavio u enciklici *Laudato si'*. Ako su ključni ekološki i društveni problemi našeg vremena usko povezani, mogu se riješiti jedino zajedničkim angažmanom, uzimajući u obzir pitanja pravde koja su s njima povezana. Jer, očito su siromašni ljudi, regije i zemlje, koji se najmanje koriste resursima i najmanje pridonose klimatskim promjenama, već sada, a još više u budućnosti, nerazmjerno pogođeni negativnim posljedicama. Oni također imaju znatno manje mogućnosti prilagoditi se promijenjenim uvjetima. Slična pitanja pravde pojavljuju se i u teritorijalnim sukobima i ratnim sukobima širom svijeta, koji su posljednjih godina zastrašujuće porasli.

U tom kontekstu važnost integriranja društvenih i ekoloških problema naglašava i Stjepan Radić u svojoj analizi enciklike *Laudato si'*. On ističe da »ekologija nužno uključuje socijalni pristup jer su društveni problemi i kriza u isto vrijeme pozadina ekološke problematike«²⁶. Radićev zaključak odražava

²⁵ Usp. Johannes WALLACHER, Geheimnis der Soziallehre: Kardinal Michael Czerny SJ zu Ehren, u: *Stimmen der Zeit*, 149 (2024.) 5, 381-391, ovdje 386.

²⁶ Stjepan RADIĆ, *Laudato si'* i pravednost: pokušaj nacrtati jedne socijalno-ekološke raspodjele dobara, 46.

va središnji element enciklike gdje se rješavanje ekoloških izazova ne promatra odvojeno od rješavanja socijalnih problema, već kao dio šireg holističkog pristupa. U tom svjetlu papa Franjo upućuje na povezanost pitanja pravde, globalne solidarnosti i ekološke odgovornosti, naglašavajući kako je upravo ta integracija ključna za buduće društvene i ekološke reforme.

Papa Franjo također poziva na integrirani odgovor – poticaj koji je međunarodna zajednica prepoznala u Agendi 2030 sa svojih sedamnaest globalnih ciljeva održivog razvoja (*SDG: Sustainable Development Goals*) u rujnu 2015. godine.²⁷ Države su se time obvezale do 2030. godine zajednički stvoriti temelje za održivi razvoj u cijelom svijetu i u tu svrhu provoditi odgovarajuće političke reforme na nacionalnoj i međunarodnoj razini. U međuvremenu su globalni izazovi postali još izraženiji dok su se istodobno povećali otpori prema zajedničkom međunarodnom rješavanju globalnih problema. Sve države i društva značajno zaostaju za svojim obećanjima potrebnim za postizanje 17 globalnih ciljeva – ne samo zbog porasta nacionalizma i ravnodušnosti te iznenađujućih izazova poput pandemije Covid-19 ili mirovnih operacija, nego i zbog složenosti problema koja zahtijeva integrativno rješavanje kroz sveobuhvatniji i dublji pristup.²⁸ Upravo to je svrha enciklike *Fratelli tutti*) pape Franje iz 2020. godine. U njoj Franjo predstavlja viziju novog globalnog bratstva, svijesti o »pripadnosti jednoj čovječnosti« kao preduvjetu za »zajedničku izgradnju pravde i mira«²⁹. Papa s pravom konstatira da »unatoč silnoj umreženosti ... došlo je do raskola koji otežava rješavanje problema koji pogađaju sve« (FT 7).

Vizija globalnog bratstva kao »znak vremena« ključ je za odgovore na trenutne potrebe. Povezana s načelom općeg dobra, predstavlja uvjerljiv motiv ažuriranog socijalnog nauka Crkve koji odgovara suvremenim izazovima. Može pružiti važne impulse i izvan Crkve, dajući konceptu zajedničkih dobara potrebnu dubinu.³⁰

U kontekstu napora za konkretizaciju poruka enciklike *Laudato si'*, koja predstavlja temelj za promišljanje o socioekološkoj transformaciji, vrijedan primjer dolazi iz Hrvatske. Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve organizirao je 2020. godine međunarodni simpozij posvećen enciklici *Laudato si'*. Jedan od ključnih rezultata tog projekta bio je zbornik *Laudato si'! Kako mijenja-*

²⁷ Usp. Johannes WALLACHER, *Wie sozial-ökologische Transformation gelingen kann*, u: *Stimmen der Zeit*, 146 (2021.) 8, 563-572, ovdje 564-565.

²⁸ *Isto*, 566.

²⁹ FRANJO, *Fratelli tutti: enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Zagreb, 2020., br. 30 (dalje: FT).

³⁰ Usp. Johannes WALLACHER, *Geheimnis der Soziallehre*, 388.

ti stil života?, u kojem su objedinjeni interdisciplinarni pogledi na zaštitu čovjeka i okoliša u 21. stoljeću.³¹ Taj zbornik svjedoči o potencijalu enciklike da ne ostane samo teološka vizija nego da potakne konkretne društvene promjene. Naglašava potrebu za suradnjom različitih disciplina i važnost zajedničkog djelovanja u provođenju smjernica koje papa Franjo promovira kroz cjelovit pristup socioekološkim izazovima.

4.2. Načelo općeg dobra i društvena obveza vlasništva

Već u *Laudato si'* papa Franjo neodvojivo povezuje cjelovit pristup s načelom općeg dobra (usp. LS 156), koje se zbog globalne međusobne povezanosti i ovisnosti mora odnositi na svjetsko društvo, a zbog postojećih društvenih nejednakosti razviti kao opcija za siromašne. Papa Franjo također jasno ističe da se opće dobro kao središnje mjerilo za razmatranje pravde mora proširiti i na buduće generacije. Načelo zajedničke namjene zemaljskih dobara, koje je papa Franjo u *Laudato si'* dosljedno proširio na sve prirodne resurse i prvi put u povijesti socijalnog nauka Crkve na zemljinu atmosferu (»Klima je opće dobro svih za sve«, LS 23), na tropske kišne šume i oceane (usp. LS 93 – 95), temelj je općeg dobra. Ključno je shvatiti da su zemaljska dobra od egzistencijalne važnosti za sve ljude te se moraju tretirati kao globalna zajednička dobra. Sva ta dobra podliježu posebnim obvezama zaštite, njihovo korištenje mora biti dostupno svim ljudima i raspodijeljeno prema načelima pravde.³²

Tim proširenjem načela zajedničke namjene zemaljskih dobara društvena obveza vlasništva, kao važan element personalističkog načela koje stoji u temelju socijalnog nauka Crkve, primjenjuje se na nov predmet s dalekosežnim posljedicama. Time se delegitimira djelovanje onih koji nepošteno emitiraju nerazmjerno veće količine stakleničkih plinova (usp. LS 51). Također, društvena obveza vlasništva zahtijeva da vlasnici fosilnih goriva zbog ograničene sposobnosti zemljine atmosfere da apsorbira stakleničke plinove ostave veći dio svojih zaliha ugljena, nafte i plina pod zemljom. Istodobno, društvena obveza vlasništva opravdava sve kreativne investicije za zaštitu globalnih zajedničkih dobara – sve dok znanstvenici, političari, menadžeri i inženjeri stavljaju svoje inovacije »u službu drugačijeg napretka ... koji je zdraviji, humaniji, društveniji i cjelovitiji« (LS 112), kako kaže Franjo. Ti koncepti predstavljaju

³¹ Usp. Stjepan BALOBAN – Dubravka PETROVIĆ ŠTEFANAC (ur.), *Laudato si'!: kako mijenjati stil života?*, Zagreb, 2020.

³² Usp. *Isto*.

temelj za dublje razumijevanje integralnog humanizma i uloge kršćanske tradicije u oblikovanju odgovornog društva.

4.3. Integralni humanizam i inspiracija kršćanske tradicije

S vizijom globalnog bratstva u *Fratelli tutti* papa Franjo sustavno povezuje načelo globalnog općeg dobra s cjelovitim pogledom na čovjeka i razumijevanjem razvoja koje prevladava uobičajene redukcionizme. Prema socijalnom nauku Crkve, opće dobro ne odnosi se samo na dobrobit svih ljudi (danas i sutra) nego i na cijelog čovjeka.

Antropološke temelje za to postavio je papa Pavao VI., slijedeći francuskog filozofa Jacquesa Maritaina i njegov koncept »integralnog humanizma« u enciklici *Populorum progressio*.³³ Prema tome, pravi razvoj mora »tražiti novi humanizam« (PP 20), koji izražava razvoj čovjeka i cijelog čovječanstva u ekonomskom, političkom, društvenom i kulturološkom smislu. Dodajući ekološku dimenziju, papa Franjo uključuje ključnu odnosnu dimenziju. Kako bi se kvalitetno (samo)razvijao, čovjek je uvjetovan suradnjom i odnosima s drugima i prirodom kao dijelom Božjeg stvaranja, kao i otvorenosti prema transcenciji, odnosno onome što je izvan njegove moći. Iz svega toga proizlazi potreba za što prikladnijim i odgovornijim razumijevanjem autonomije i slobode u kontekstu suvremenih izazova, koje ujedinjuje osobnu slobodu pojedinca i njegovu društvenu i ekološku odgovornost.

Taj sveobuhvatan pogled na čovjeka, koji je nužno povezan s drugima, sa stvorenjem i s onim što je izvan njegove kontrole, i koji mora njegovati odgovarajuću »kulturu odnosa«, može biti shvatljiv i motivirajući za nereligiozne ljude dobre volje kada se radi o potrebi globalne solidarnosti, zaštite ljudskih prava, pažljivom služenju prirodi i svemu što je stvoreno, kao i zaštiti globalnih zajedničkih dobara.³⁴

Jednako važan doprinos kršćanski utemeljenog socijalnog nauka su bogate duhovne i moralne tradicije kršćanstva, koje predstavljaju važan izvor snage i motivacije za osobne i strukturne promjene. Kršćanske tradicije koje se temelje na odricanju, askezi ili siromaštvu (kao što su liturgijski post, zavjeti siromaštva ili zajednička podjela dobara unutar samostanskih zajednica) mogu inspirirati održive modele života i biti relevantne za suvremene rasprave o

³³ Usp. Johannes MÜLLER – Johannes WALLACHER, Vierzig Jahre Populorum progressio: ein Meilenstein auf dem Weg zu einer weltweiten Soziallehre, u: *Stimmen der Zeit*, 225 (2007.) 3, 168-180.

³⁴ Usp. Johannes WALLACHER, Geheimnis der Soziallehre, 389.

održivoj dovoljnosti. Možda upravo te nekonvencionalne svakodnevne prakse koje dolaze iz crkvene tradicije mogu jednim dijelom potaknuti samoodrživu transformaciju društva.

Spomenuta perspektiva nade i samoodrživog uspjeha, uz racionalno razumijevanje nužne potrebe za promjenom, može potaknuti ljude i društva na fundamentalne promjene. Stoga je dobro i važno da papa Franjo u svojim socijalnim porukama uvijek iznova upućuje na pozitivne primjere promjena, iskustava i sporazuma, npr. u međureligijskom dijalogu.

Zaključak

Socijalni nauk Crkve nije namijenjen momentalnom aktivizmu, nego dugoročnom djelovanju. Na temelju pažljive analize i vrijednosno utemeljene refleksije i razlikovanja on pruža smjernice za djelovanje, kako u osobnom ponašanju tako i za strukturne reforme. Pritom su potrebni i mudrost, kreativnost i pastoralni osjećaj za ono što je izvedivo kako bi se, suočeni s često višestrukim legitimnim rješenjima, mogli pronaći što primjerenije i odgovornije opcije djelovanja.

Doprinos koji Katolička Crkva kroz svoj socijalni nauk, u uskoj suradnji s drugim kršćanskim i religijskim zajednicama, može ponuditi za održivi i sveobuhvatni razvoj svih ljudi trebao bi biti razlog za nadu i poticaj za još odlučnije djelovanje. Što više Crkva uspije unutar sebe osnažiti socijalni nauk kao temeljni dio crkvene misije i prakse, to može postati snažniji akter promjena te se, zajedno sa svim ljudima dobre volje, zalagati za dostojanstven život ljudi diljem svijeta danas i u budućnosti kao i za očuvanje svega što je stvoreno.

Također treba naglasiti da Katolička Crkva kao svjetska zajednica i globalni akter, koji je ukorijenjen u vrlo različitim kulturama, ima raznolik potencijal biti zagovornica prekogranične globalne pravde, univerzalnih ljudskih prava i zaštite svega stvorenog. Ako u tome uspije, Katolička Crkva može u taj proces društvenih promjena unijeti ne samo svoje materijalne i strukturne resurse nego i svoj specifičan potencijal kao duhovna zajednica: zalaganje za ranjive i marginalizirane skupine, tradicije pravedne raspodjele dobara i univerzalne pravde, holističko razumijevanje kvalitete života te duhovnost koja podnosi teškoće, traži zajedništvo i donosi nadu. Papa Franjo neumorno se zalaže za tu perspektivu i radi na njezinu ostvarivanju.

Abstract

**CLIMATE CHANGE AND SOCIO-ECOLOGICAL TRANSFORMATION
IN THE LIGHT OF THE SOCIAL TEACHING OF THE CHURCH
THE CONTRIBUTION OF POPE FRANCIS TO INTEGRAL ECOLOGY AND
GLOBAL SOLIDARITY**

Dalibor MILAS

Catholic Theological Faculty, University of Graz
Heinrichstraße 78, AT – 8010 Graz
dalibor.milas@gmail.com

*The 21st century is marked by a convergence of complex social and ecological crises, including fundamentalism, democratic instability, social injustice, climate change, water scarcity, biodiversity loss, and soil degradation. This paper explores the Catholic Church's response to these pressing challenges, with a particular focus on Pope Francis's contribution through his teachings on integral ecology. Drawing on the social doctrine of the Church, principles such as solidarity, the common good, and ecological responsibility are examined in the context of global crises. In his encyclicals *Laudato si'* and *Laudate Deum*, Pope Francis emphasizes the need for a holistic ecological and societal transformation that integrates justice for the poor and environmental sustainability. His call for a »cultural revolution« challenges dominant paradigms of consumption and economic exploitation, urging for systemic changes in politics, economics, and human behaviour. Furthermore, the paper highlights the role of the Church as a global actor, capable of fostering cross-border solidarity, advocating for the marginalized, and promoting sustainable development. The analysis also considers Pope Francis's vision of global fraternity, as articulated in *Fratelli tutti*, which interconnects human dignity, justice, and environmental ethics. The Church's socio-ecological mission addresses not only immediate challenges but also seeks to inspire long-term structural and spiritual transformations. This includes leveraging the Church's rich traditions of social justice and ascetic practices to model sustainable lifestyles. Ultimately, the Church's engagement aims to align human progress with the preservation of creation, advocating for policies and practices rooted in global solidarity and intergenerational responsibility.*

Key words: *Climate change, Social doctrine of the Church, Pope Francis, Sustainable development, Global justice.*